

AMvB Dierwaardige Veehouderij – Reactie Caring Farmers – 31/7/25

Stichting Caring Farmers – 400 aangesloten boeren die samen met artsen, dierenartsen en consumenten pleiten voor een duurzamer voedselsysteem - ondertekende het Convenant Stappen naar een Dierwaardige Veehouderij: een set afspraken tussen overheid, boeren, NGO's en marktpartijen om gezamenlijk dierenwelzijn te verbeteren. Caring Farmers wil hierbinnen werken aan versnelling en integratie met andere doelen zoals biodiversiteit en klimaat.

Het convenant staat los van de AMvB. De AMvB is van het ministerie LNV van de minister. Deze reactie gaat over de AMvB, niet over het convenant.

Inhoud:

- 1) Algemene reactie
- 2) Reactie op de socio-economische impact van deze AMvB
- 3) Reactie op algemene punten
- 4) Specifiek voor kleinschalige en andere afwijkende veehouders
- 5) Reactie per diersoort

1) Algemeen: voldoet niet aan de opdracht

Dierenwelzijn is al decennia onderwerp van gesprek in de maatschappij. Terecht want we leren steeds meer van dieren en weten dat ze een uitgebreid repertoire aan gevoelens en emoties kennen. We snappen hun taal steeds beter, en de intensieve veehouderij is steeds moeilijker ethisch te verantwoorden. Het merendeel van Nederlanders wil van megastallen af en gunt dieren een beter leven.

Op papier worden dieren beschermd, bijvoorbeeld door de 5 vrijheden van Brambell, maar niet in de praktijk. Al 30 jaar is het afknippen van staarten verboden, maar nog steeds wordt het gedoogd om de intensieve varkenshouderij bestaansrecht te geven. In 2002 heeft het eerste kabinet aangekondigd om dierenwelzijn in de veehouderij aanzienlijk te verbeteren. In 2012 zouden dieren een beter leven moeten kunnen leiden. Dat werd uitgesteld tot 2022 en in 2021 werd het Amendement Vestering aangenomen, om pas in 2024 dieren een dierwaardiger leven te gunnen. Dit werd gewijzigd door het Amendement Van Campen en De Groot en wéér werd de datum vooruitgeschoven. Tot 2040.

De opdracht van de Tweede Kamer aan het kabinet die ten grondslag ligt aan deze AMvB, was om wetgeving te maken die zorgt dat dieren in 2040 worden gehouden volgens de 6 principes voor een dierwaardige veehouderij zoals opgesteld door de Raad van Dieraangelegenheden. Het uitgangspunt van deze opdracht was om een veehouderij te creëren die niet langer dieren aanpast aan het systeem, maar dat het systeem en huisvesting zo worden aangepast dat dieren hun natuurlijke gedrag kunnen uitoefenen.

Om dit even helder uit te leggen met een voorbeeld: een koe is een herkauwer, een graasdier, een kuddedier, een zoogdier en heeft hoorns. Koeien zouden daarom de mogelijkheid moeten krijgen om in een familie kudde te lopen, voornamelijk gezond

kruidenrijk gras te eten met af en toe een voederhaag, voldoende ruimte moeten hebben om lekker te liggen herkauwen, 's winters in een comfortabele stal liggen, zomers schaduw kunnen opzoeken, hun jongen te zogen en hun hoorns – die belangrijk zijn voor de innerlijke warmtehuishouding – te houden.

We kunnen één ding concluderen: daarin is deze AMvB niet geslaagd en moet wat Caring Farmers betreft terug naar de tekentafel. Dit vragen we voor de dieren, maar ook voor boeren: doe het in één keer goed en verschaf helderheid op de lange termijn.

Deze AMvB leidt NIET tot een dierwaardige veehouderij, want de volgende zaken missen:

- Dieren worden onderverdeeld naar productiedoeleinde, niet naar diersoort met soorteigen behoeftes.
- Basale gedragsbehoeftes van dieren worden niet vervuld: Om er maar een paar uit te lichten:
  - Geen verplichte weidegang zodat koeien en hun kalveren kunnen grazen
  - Geen verplichte mogelijkheid tot wroeten of zoelen voor varkens
  - Niet buitenscharrelen voor kippen (bosdieren) en met soortgenoten op stok
  - Geen moederzorg voor kalveren of kippen
- De meeste dieren krijgen nog steeds geen overdekte of vrije uitloop.
- Onnodige ingrepen die gerelateerd zijn aan fokkerij staan niet opgenomen, zoals eicelpuncties en embryotransplantaties bij koeien.
- Veel te veel open einden en missende ingangsdata van regelingen.
- Productie- en groeisnelheden worden niet beperkt, of te vaag. Hoeveel liter melk per koe per jaar vinden we dierwaardig? We weten bijvoorbeeld dat er een link is tussen te veel eieren per kip en borstbeenbreuken. Waar leggen we de grens? Hoeveel tepels per zeug en biggen per worp vinden we dierwaardig? De fokkerij dient integraal onderdeel te zijn van deze AMvB.
- Er wordt niet gekeken naar slacht en transport. Dat terwijl de transportduur grote impact kan hebben op de toekomst van de veehouderij. Boeren kunnen nu kiezen voor verkeerde investeringen als daar niet snel duidelijkheid wordt geschept.

Deze AMvB dient met behulp van een wetenschappelijke toets aangescherpt te worden zodat het doel – een dierwaardige veehouderij volgens alle 6 principes van de RDA - wél wordt bereikt.

2) Reactie op de socio-economische impact van deze AMvB: draagt niet bij aan oplossen van grote maatschappelijke problemen.

Door niet door te zetten met een dierwaardige veehouderij, laat de minister niet alleen op vlak van dierenwelzijn, maar ook op vlak van milieu/stikstof heel veel steken liggen. Er ligt hier een kans om diverse maatschappelijke problemen met hetzelfde belastinggeld op te lossen. Immers een koe in de wei die vooral kruidenrijk gras eet, zorgt voor minder stikstof- en CO₂ uitstoot en draagt bij aan meer biodiversiteit dan een koe die in de stal staat. Ook produceert ze gezondere mest voor de akkerbouw die bijdraagt aan het bodemleven.

Dus waarom in deze AMvB niet wordt gekozen voor verplichte weidegang op korte termijn, is op zijn minst bijzonder te noemen. De minister kiest voor minimale stappen, die op termijn de gehele maatschappij veel belastinggeld en veel welzijn kosten, en die enkel op korte termijn positief zijn voor een klein deel van de boeren – de intensiefste veehouders - en de agro-industrie.

De huidige veehouderij kost de maatschappij jaarlijks vele miljarden aan milieu- en gezondheidskosten. Wij wijzen nogmaals erop dat een écht dierwaardige veehouderij geld kan opleveren, tot 2 miljard euro per jaar.

Uit deze AMvB én uit de socio-economische impact analyse die het ministerie liet maken, blijkt aan alle kanten dat de belangen van de agro-industrie meer meewegen dan dierenwelzijn, milieu, klimaat, gezondheid van Nederlanders, de portemonnee van Nederlanders en boeren. Ja, ook boeren. De meeste boeren hebben geen belang bij grote hoeveelheden dieren en goedkope productie. De meeste boeren zijn melkveehouders,

akkerbouwers en tuinders en die hebben baat bij een kleinere veestapel, een goed klimaat en eerlijke prijzen.

Maar zo werd niet gerekend. In alle berekeningen die het ministerie liet maken over dierwaardigheid, werd vooral gekeken naar de kosten voor de intensieve veehouder en niet naar de baten voor de maatschappij. Als je enkel naar dierenwelzijn kijkt, lijkt het logisch om miljarden te investeren in diervriendelijkere stallen te bouwen. Dan kies je voor 0,9 m² voor een varken, in plaats van 2 m² en een uitloop naar buiten.

Kijk je echter integraal en weeg je ook klimaat, milieu, gezondheid en voedselzekerheid mee, dan is er maar één logisch antwoord: de veehouderij moet met zo'n 70% krimpen zodat we goede landbouwgrond gaan gebruiken voor voedsel voor mensen en de veehouderij in dienst laten zijn van de akkerbouw en tuinbouw. Dan is een veehouderij die we van eigen bodem kunnen voeden de logische keus. Zo'n kleinere veehouderij is veel goedkoper om dierwaardig te maken en een betere besteding van belastinggeld.

Caring Farmers en Dierenbescherming lieten een [Kosten en Baten Analyse](#) maken, waarin wij wél de basisvragen gesteld die het kabinet ook zou moeten stellen: hoeveel dieren hebben we nodig in een gezond dieet, hoeveel dieren kunnen we dierwaardig houden als we ook aan milieudoelen willen voldoen? En hoe zorgen we dat we voor alle dieren ook het zesde principe van dierwaardigheid bereiken: een positief welzijn? En hoe behouden we zoveel mogelijk boeren?

Als je integraal rekent aan de omslag naar een dierwaardige veehouderij, dan blijkt dat de transitie een grote investering vergt, maar dat deze 7% rendement oplevert en daarmee 2 miljard euro per jaar voor de staatskas. En veel meer brede welvaart en welzijn voor dier én mens.

MAATSCHAPPELIJKE KOSTEN-BATENANALYSE VOOR EEN DIERWAARDIGE VEEHOUDERIJ

Verkenning naar de impact op de brede welvaart van een transitie
naar dierwaardige veehouderijsystemen in Nederland

De Algemene Rekenkamer [over de MKBA](#):
*“De Algemene Rekenkamer onderzoekt of
rijks geld en beleid leiden tot resultaat. We
zijn dan ook groot voorstander van een
integrale afweging van kosten en baten voor
alle betrokkenen. Boeren kunnen veel, maar
hebben wel behoefte aan een duidelijk en
bestendig perspectief om te kunnen
investeren. Voor zowel boeren als de rest
van de maatschappij is het belangrijk dat we
in beeld hebben wat kosten en baten zijn van
een transitie naar duurzame landbouw en
dierwaardige veehouderij”.*

3. Reactie op algemene punten:

De vertragingsschakel is overal aanwezig, maar de versnellingschakel mist

In de AMvB gaat het voornamelijk over uitstel van maatregelen als niet aan bepaalde voorwaarden wordt voldaan. Laat evaluaties vooral ook kijken naar waar we kunnen versnellen en welke maatregelen een vroegere inwerkingtredingsdatum kunnen krijgen.

Hou niet altijd rekening met de achterblijvers onder de boeren, maar beloon ook voorlopers door voor hen een eerlijker speelveld te creëren met snellere wetgeving die dierenvriendelijkere en daardoor vaak goedkopere praktijken sneller uitbant.

Gidsen voor Goede Praktijken

Gidsen voor Goede Praktijken kunnen bijdragen aan een beter dierenwelzijn, en vooral ook aan innovatie en voorlopers. Het lijkt ons ook belangrijk dat deze worden opgesteld door dierwetenschappers, dierenwelzijnsorganisaties, overheden en boeren samen.

Ook is het belangrijk dat er voor extensieve en kleinschalige bedrijven, die niet enkel dierwaardig maar ook natuurinclusief en integraal duurzaam willen opereren, aparte gidsen komen of aparte hoofdstukken in de gidsen ter inspiratie voor iedereen.

Niet alles is in gidsen te vangen. Voor handhaving en toezicht zijn doelvoorschriften beter; denk aan normen voor stalsklimaat. Voor gesloten stallen, zijn die zeer belangrijk en moeten minimumnormen worden opgenomen. Voor dieren die dagelijks naar buiten kunnen, zijn doelschrijven voor stalnormen minder van belang,

Ditselfde geldt ook voor omgevingsverrijking. Voor dieren die naar buiten gaan, in een uitloop met landschapselementen of bomen, is er vaak al meer te doen. Scharrelen, grazen, wroeten, elke dag een ander klimaat. Maar voor dieren die niet buiten komen en minder afwisseling hebben, zijn minimum vereisten nodig. Bijvoorbeeld voor pluimvee minimaal 1 ruwvoerbaal per 1000 dieren.

Gidsen zouden periodiek moeten worden geupdate en daarin ook de laatste kennis uit de wetenschap nemen over de cognitieve eigenschappen en taal van dieren. Cursussen voor boeren over een dierwaardige omgang met dieren, zouden met regelmaat aangeboden kunnen worden. Een groot deel van het welzijn van dieren hangt natuurlijk af van het management en het gedrag van de boer.

Gedragsbehoeftes

We missen veel gedragsbehoeftes die wel worden benoemd door de RDA. Neem voor alle diersoorten en diercategorieën per 2027 alle gedragsbehoeftes op in de AMvB, ongeacht de data waarop maatregelen voor deze gedragsbehoeftes in gang treden. Ook al weten we nog niet welke concrete maatregelen nodig zijn om ze in te vullen. Bijvoorbeeld over moederzorg bij kippen weten we dat het een gedragsbehoefte is, maar nog niet hoe hier in de praktijk mee om te gaan. Des te belangrijker dat er gewerkt wordt aan het ontwikkelen van maatregelen om tegemoet te komen aan deze gedragsbehoeftes.

Neem in de AMvB niet alleen de benaming van een gedragsbehoefte op, maar ook een beschrijving van het gedragsrepertoire of de gedragselementen die een dier hiervoor moet kunnen vertonen of uiten. Zo zou voor varkens in 'exploratiedrag' het gedragselement 'wroeten' en 'zoelen' moeten bevatten.

Uitloop en weidegang ontbreken

Dieren hebben net als mensen behoefte aan buitenlucht én aan een groene omgeving.

In de Nota van Toelichting (NvT) staat *“Een voorbeeld is dat om deze reden in deze AMvB geen regels opgenomen zijn die buitenuitloop verplicht stellen. Hoewel dit op het eerste gezicht logisch lijkt, is er onvoldoende informatie uit de wetenschap en de praktijk beschikbaar waaruit blijkt dat het buiten zijn op zichzelf een gedragsbehoefte is van de dieren, en in welke mate die behoefte bestaat.”*

Dat is natuurlijk grote onzin. We denken dat hier economische redenen hebben gewonnen van de dierenwelzijns redenen. Natúúrlijk willen dieren de keuze hebben om naar buiten te gaan. En alleen naar buiten is onvoldoende: een gevarieerde groene buitenomgeving is belangrijk voor mensen én dieren.

Let wel: dierwaardigheid is iets dat we als boeren moeten kunnen uitleggen aan de consument als we willen dat die meer geld uitgeeft. Hoe kan je het over dierwaardigheid hebben als een dier niet naar buiten kan?

Maatregelen zonder ingangsdatum

Neem voor alle maatregelen in de AMvB een inwerkingtredingsdatum op zodat boeren weten waar ze aan toe zijn. Vanaf 2027 zou elke nieuw- en verbouw moeten voldoen aan de vereisten van 2040. Hier kan een speciale vergunningscommissie op toezien.

Milieu-impactanalyse

In de NvT wordt omschreven dat sommige maatregelen nog geen ingangsdatum kunnen krijgen in verband met hun onzekere effect op emissies. De inzet van deze AMvB is echter om stappen te zetten naar een dierwaardige veehouderij. Als emissies per dier groter worden, dan zal simpelweg het aantal dieren naar beneden moeten.

Ook zijn er mogelijkheden om emissies te beperken door bomen en struiken, en hierdoor tegelijkertijd aan zowel beter dierenwelzijn, als aan meer biodiversiteit, natuurherstel en klimaat te werken. Dichte heggen of windsingels rondom kippenstallen bijvoorbeeld, kunnen fijnstof afvangen. Op www.ookonzetransitie.nl staan goede voorbeelden van integraal duurzame stalsystemen.

Dierwaardigheid zal **als gegeven** in alle wetgeving meegewogen moeten worden, ook in stikstof en klimaatbeleid.

4) Reactie namens kleinschalige bedrijven

Caring Farmers heeft in de achterban veel extensieve kleinschalige bedrijven, of gemengde bedrijven met buitenvarkens en kipcaravans. Deze boeren hebben hun bedrijfsvoering al heel dierwaardig ingericht en willen juist verder: naar een grondgebonden, dierwaardige en natuurinclusieve veehouderij die past binnen de ecologische grenzen in Nederland. Zij hebben baat bij meer dierenwelzijnswetgeving voor een eerlijker speelveld. Hoe sneller goedkope en dierenvriendelijke praktijken worden uitgebannen, hoe meer er ruimte komt voor echt dierwaardige boeren en hun dieren. Hoe kleiner het prijsverschil wordt, met goedkopere en minder diervriendelijke producten in het schap.

Deze kleinere boeren worden vaak vergeten. Wetgeving wordt gemaakt met oog op de 'gangbare' praktijk, waardoor afwijkende boeren vaak te maken hebben met overdreven administratielast of remmende of onlogische regelgeving. Vanuit die blik hebben wij naar de AMvB gekeken. Hieruit komen enkele knelpunten:

Onder Verrijking: Vleeskuiken-plateaus:

Hoewel vleeskuikens een springtafel prefereren boven een zitstok is dit voor de dubbeldoelkippen niet hetzelfde. Allereerst de vraag: worden de hanen van dubbeldoelkippen als vleeskuiken gezien of als leghaantje of vallen ze geheel buiten de categorieën van de AMvB?

Als ze als vleeskuiken worden gezien omdat ze worden gehouden voor het vlees: dweze dieren gaan wel graag op stok. Daarom is de eis per 2040 om 24 uur per dag toegang tot minimaal 10% grondoppervlak dat verhoogd is (plateau/springtafel) voor de dubbeldoelkippen niet van toepassing. Deze hebben vaak een nachthok waarin zitstokken staan en overdag een scharreluitloop met leefruimte die vele malen groter is dan de reguliere vleeskuikens.

Gasconcentraties en emissies

In stallen is het erg belangrijk dat de stallucht gezond is voor de dieren. Minimumnormen, goede meetapparatuur en goede controles en naleving zijn belangrijk voor gezondheid van dier en boer. Echter als dieren 24/7 toegang hebben tot buitenlucht, is dit minder belangrijk. Kleinschalige veehouders willen niet onnodig op hoge kosten worden gejaagd voor onnodige meetapparatuur.

Datzelfde geldt voor het meten van emissies. Het probleem met emissies uit de veehouderij komt van de intensieve veehouderij en uit de klauwen gegroeide veestapel, niet van de natuurinclusieve extensieve kleinschalige veehouderij.

Afkalfruimtes

Let op dat afkalven in de wei bij voorjaarsafkalvende veestapels mogelijk moet blijven.

Kraamhok voor buitenvarkenshouders

EFSA raadt een totaal oppervlak voor het vrijloopkraamhok van 7,8 m² aan. In de AMvB staat 6,5. Caring Farmers verzoekt om de wetenschap te volgen, en te kiezen voor 7,8 m².

Voor de buitenvarkenshouders vragen wij extra onderzoek voor de ideale grootte van het kraamhok. Deze boeren geven hun zeugen 24/7 toegang tot het buitenverblijf. Het is hier belangrijk dat de kraamhokken verplaatsbaar blijven, goed te verwarmen met stro en dat ze niet zo groot worden dat de zeug ervoor kiest om in het hok haar behoefte te doen, in plaats van buiten in de wei. Een kraamhok van 6,5 m² kan, maar bij de keus voor 7,8 m² wordt moeilijk verplaatsbaar. In dat geval is meer onderzoek en mogelijk een uitzonderingspositie voor deze zeugen beter.

Castratie bij varkens

Castratie wordt niet verboden in de AMvB. Caring Farmers denkt dat het bij bijna alle houderijen wel verboden kan worden, behalve bij de buitenvarkenshouders waar de dieren ouder worden en in familiegroepen leven. Hier zou de houder zelf het per geval kunnen bekijken wat het beste is voor dierenwelzijn. Net zoals het ossen bij runderen, maakt castreren het praktisch haalbaar voor de veehouder om de beren op een veilige manier een lang leven te geven.

Gidsen voor Goede Praktijken

Gidsen voor Goede Praktijken hebben aparte hoofdstukken nodig over de extensieve, natuurinclusieve en dierwaardige veehouderij, met informatie over groene uitlopen, goed graslandbeheer, de omgeving als voeding, agroforestry, omgang met wilde dieren in en rondom de bedrijven, communicatie en taal van dieren etc.

5) REACTIE PER DIERSOORT

Varkens

Gedragsbehoeftes

Wroeten, zoelen, schuren, samen eten, spelen en zogen zijn allemaal basisgedragingen voor varkens. Dat zijn ze nu al, niet pas in 2040. Schrijf dat dan ook op, en zorg dat het varken dit in 2040 allemaal kan doen, en zoveel eerder als mogelijk. Door wroeten en zoelen nu niet op te nemen in de AMvB, blijft de discussie voortduren en blijft de onzekerheid voor boeren.

Let wel nogmaals: dierwaardigheid is iets dat we moeten kunnen uitleggen aan de consument als we willen dat die meer geld uitgeeft. Hoe kan je het over dierwaardigheid hebben als een varken niet kan wroeten in de modder?

Toetreding van daglicht

Licht van 40 Lux is onvoldoende. Van nature leeft het varken buiten. Met daglichttoetreding wordt voorzien in een natuurlijk dag- en nachtritme voor het varken maar ook in weers- en seizoensinvloeden. Natuurlijk daglicht (niet door lichtval via een raam, maar directe lichtval op de huid) speelt een rol in de aanmaak van vitamine D. Daarnaast draagt toetreding van daglicht bij aan het eigen welbevinden van werkplezier van de varkenshouder en zijn

medewerkers, garandeert een lichtvoorziening voor varkens (in tegenstelling tot kunstlicht dat kan worden uitgeschakeld) en levert een besparing op in het elektriciteitsverbruik voor verlichting.

Aanwijzing functiegebieden

Dit is een belangrijke maatregel, ook als varkens naar buiten kunnen is het belangrijk hier rekening mee te houden bij het ontwerp van stal, uitloop of buitenhok. Door het aanbieden van functiegebieden wordt het varken keuze-opties aangeboden, kan het varken voorzien in zijn natuurlijke behoeften en kan beter gebruik worden gemaakt van het zindelijkheidsgedrag van het varken zodat brongerichte emissiemaatregelen mogelijk worden. Het is belangrijk om in de GvGP een goede beschrijving op te nemen van alle functiegebieden, de vereisten voor de hokindeling naar functiegebieden, de benodigde minimale afmetingen per functiegebied en de inrichting en mogelijkheden om het gedrag van het varken zodanig te sturen dat de functiegebieden correct worden gebruikt door het varken.

Geen schadelijk stalklimaat

Varkens hebben zeer goede neuzen. De normen voor stallucht pas in laten gaan in 2030 is laat, bovendien is deze norm onduidelijk. Geldt deze het hele jaar, en op neushoogte voor de varkens? Momenteel hebben veel varkens luchtwegaandoeningen. Deze kunnen worden gemeten in het slachthuis. Doel zou moeten zijn dat de stallucht normen periodiek worden gecontroleerd en worden aangescherpt totdat het aantal luchtwegaandoeningen tot een acceptabel laag niveau is gedaald.

De vraag is of varkens in 2040 überhaupt nog boven de mestkelder zouden moeten leven. Ons inziens worden deze stallen zo snel mogelijk niet meer gebouwd.

Speenleeftijd

Spenen op 28 dagen scheelt veel antibioticagebruik bij biggen. Dat zegt al hoe belangrijk dit is voor de gezondheid van biggen. Er is geen gegronde reden om te wachten met instellen van de maatregel de speenleeftijd naar 28 dagen te brengen. Dit kan al in 2026 ingaan.

Vrijloopkraamhokken

Vrijloopkraamhokken waarin de zeug niet meer gedurende de volledige kraamperiode wordt opgesloten zijn een zeer goede stap. De ingangsdatum voor deze overgang start bij nieuwbouw of ingrijpende verbouw per 1 januari 2027. Er is echter niet gedefinieerd wat wordt gezien als een 'ingrijpende verbouwing' en wanneer alle varkenshouderijen de stap moeten hebben gemaakt.

EFSA raadt een totaal oppervlak voor het vrijloopkraamhok van 7,8 m² aan. Waarom is daar niet voor gekozen? En waarom mag een zeug nog steeds 5 of 3 dagen gefixeerd worden? Graag aanpassen. En uiteraard hierbij rekening houden, dat er houders zijn waar de zeugen 24/7 naar buiten kunnen, en waar de buitenruimte wordt meegerekend in de oppervlakte van het kraamhok.

Voor de buitenvarkenshouders vragen wij extra onderzoek voor de ideale grootte van het kraamhok: het is hier belangrijk dat deze verplaatsbaar blijven, goed te verwarmen met stro en dat ze niet zo groot worden dat de zeug ervoor kiest om in het hok haar behoefte te doen, in plaats van buiten in de wei.

Bezettingsgraad

Een intelligent en sociaal varken dient naar buiten te kunnen. Wij vinden echt niet dat je over dierwaardigheid kunt spreken, als je in de AMvB vastlegt dat een varken in een dichte stal in 20240 nog niet eens 1 m² toebedeeld krijgt. Zelfs de EFSA norm van 1,16 tot 1,19 m²/varken wordt niet gehaald. Dit is een absoluut minimum voor varkens van 120-125 kg bij temperaturen boven 25 °C. Graag ophogen. Bedenk ook dat elke 10 cm² meer, betekent dat Nederland minder varkens houdt, en dat draagt bij aan stikstof, klimaat en milieudoelen. Een gemiddeld biologisch varkensbedrijf heeft 1/5 van het aantal varkens vergeleken met een gangbaar bedrijf en ook een goed verdienmodel.

Verplicht bijmengen van bio vlees in de gemengde vleesproducten, helpt boer en dier.

Castratie

Bij de meeste varkenshouderijen is castratie een onnodige ingreep voor het welzijn van de varkens en kan verboden worden. Ook bij de meeste biologische varkensbedrijven.

Voor de buitenvarkenshouderij waar varkens gemiddeld veel ouder worden, kan een verbod op castratie leiden tot minder dierenwelzijn doordat de beren de zeugen verwonden, er incest gaat plaatsvinden of dat het niet haalbaar is om de beren een lang leven in de buitenlucht te geven door te veel berengeur of berengedrag.

De buitenvarkenshouders zijn intrinsiek gemotiveerd om de juiste keuze te maken, en zouden zelf moeten kunnen kiezen of castratie bij hen past.

Pluimvee

Een kip is een kip. Nu wordt de kip qua gedragsbehoeftes onderverdeeld naar productiedoeleinde. Maar een kip is geen doorgefokte legkip waarvan de haantjes niets waard zijn en die kampt met borstbeenbreuken door de grote hoeveelheid eieren per jaar. Het is ook geen doorgefokt vleeskuiken dat niet gezond oud kan worden. Voor Caring Farmers hoort bij dierwaardigheid dat álle dieren – ook de mannelijke dieren – een rol hebben in het voedselsysteem. Dat betekent een transformatie naar robuuste rassen die eieren leggen maar ook voldoende vlees produceren.

Hanen van legkiprassen hebben weer andere behoeftes maar worden niet genoemd. Waar valt de dubbeldoelkip onder?

Bij dierwaardigheid hoort ook dat we niet onnodig veel dieren houden, dat we dieren zo houden dat we het risico op ontstaan van nieuwe vormen van vogelgriep (of andere zoonosen) niet vergroten. We missen in de AMvB teksten over de benodigde krimp van de pluimveehouderij om kippen, andere wilde vogels en onszelf beschermen tegen vogelgriep en andere dierziektes.

Ook mist wederom de uitloop. Alle dieren hebben behoefte aan frisse buitenlucht en hebben behoefte aan een overdekte en een groene, vrije uitloop.

Gedragsbehoeftes

Een kip moet zich gezond en veilig voelen om aan andere gedragsbehoeftes te kunnen voldoen. De fokkerij en het effect daarvan op de gezondheid zou wat ons betreft integraal onderdeel moeten zijn van de AMvB en gedragsbehoeften. Te snelle groei, te hoge eierproductie hebben effect op het welzijn van de dieren en bepalen daarmee de behoeftes. Een kip die zich niet lekker voelt, voelt zich ook niet veilig. Grenzen aan de fokkerij is belangrijk om dierwaardigheid volgens de 6 principes te waarborgen.

Kooisystemen

Alle vormen van kooien (ook patio en veranda) dienen te zijn uitgefaseerd in 2030 en voor opfokleghennen in 2035.

Drinken

Stel permanente toegang tot drinkwater verplicht per 2027.

Bezetting

Vleeskuikens

EFSA geeft aan dat een bezetting van max. 11 kg/m² wenselijk is vanuit dierenwelzijnsoogpunt – bij deze bezetting is het risico op voetzoollaesies aanzienlijk verkleind en is er voldoende ruimte voor natuurlijk gedrag. Waarom is hier in de AMvB niet stapsgewijs voor gekozen?

Vleeskuikenouderdieren

Van 7,7 naar 7,5 dieren/m² is niet dierwaardig en zal een wetenschappelijke toets of deze maatregel voldoet aan de 6 principes voor een Dierwaardige Veehouderij niet doorstaan. 5 dieren/m² komt beter uit de bus uit [wetenschappelijk onderzoek](#) naar het effect van bezetting op vleeskuikenouderdieren.

Leghennen

EFSA adviseert een bezetting van 4 hennen/m², op basis van het voorkómen van verenpikkerij, en het kunnen uitvoeren van natuurlijk gedrag. Graag aanpassen naar 4.

Opfokleghennen

EFSA adviseert 15 hennen/m² om verenpikkerij te voorkomen en voldoende ruimte te bieden voor natuurlijk gedrag. Graag aanpassen.

Verhoogde rustplaatsen

- **Vleeskuikens**

- **Vleeskuikenouderdieren:** Neem het zitstok-advies van EFSA op in de AMvB, en/of stel een norm voor de plateau-oppervlakte per dier.
- **(Opfok)legghennen:** EFSA adviseert concrete zitstoklengtes per dier. Het advies is 18 cm voor legghennen en 14 cm voor opfoklegghennen. De zitstokken moeten grip bieden en tussen 3 en 6 cm in diameter zijn.
- **Leghanen/dubbeldoelkippen?**
Waar vallen de leghanen onder? Mochten ze als vleeskuiken worden gezien: Deze dieren gaan wel graag op stok. Daarom is de eis per 2040 om 24 uur per dag toegang tot minimaal 10% grondoppervlak dat verhoogd is (plateau/springtafel) voor de dubbeldoelkippen niet van toepassing. Deze hebben vaak een nachthok waarin zitstokken staan en overdag een scharreluitloop met leefruimte die vele malen groter is dan de reguliere vleeskuikens.

Dark brooders

Er staat in de tekst niets over per wanneer de Dark Brooders per wet verplicht worden.

Legnesten:

Neem in de AMvB op dat in de legnest manipuleerbaar materiaal aangeboden moet worden.

Omgevingsverrijking

Stel omgevingsverrijking verplicht per 2027. Neem, naast de meer open norm, in ieder geval een minimumvereiste op van 1 ruwvoerbaal per 1000 dieren. Neem ook voor opfoklegghennen een norm voor omgevingsverrijking op.

Strooisel

Neem in de AMvB expliciet voor opfokhennen en opfok-VKOD op dat strooisel voorzien moet worden vanaf dag 0. Door te variëren in de dikte van de strooisellaag in verschillende delen van de huisvesting, creëer je functiegebieden en afwisseling voor de dieren. Neem een bepaling op waarmee (in bepaalde gebieden van de stal) een dikkere strooisellaag aangeboden zou moeten worden.

Genetica

Dit moet specifieker dan nu in de AMvB: het is verboden vleeskuikens te houden van rassen met een hogere gemiddelde groei dan 45 g/d. Een positieflijst van toegestane rassen is nodig. Maak in de milieu-impactanalyse duidelijk dat effecten van raskeuze, management, aantal dieren per stal en bezetting met elkaar verweven zijn. Dierwaardigheid is de norm, bij te veel emissies daalt het aantal dieren.

Uitkomst in de stal

Transporteer geen kuikens, maar eieren. Laat alle kuikens uitkomen in de stal. Per 2030.

Gasconcentraties

EFSA adviseert een drempelwaarde van 15 ppm voor vleeskuikens en 10 ppm voor leghennen. Volg deze voor dieren die nooit of minder dan 8 uur/dag toegang hebben tot frisse buitenlucht.

Opfok Vleeskuikenouderdieren

Neem meer normen in de AMvB op voor opfok-VKOD, zoals het vastleggen van de gedragsbehoeftes en maatregelen voor (meer) ruimte, verhoogde rustplaatsen, omgevingsverrijking, licht, etc.

Grenswaarde mortaliteit

Welke sterfte accepteren we, en hoe wordt dit nageleefd. Dit is een omissie. Mortaliteit is een indicator van ernstige welzijnsproblemen en het is belangrijk om dit te blijven monitoren. Dit zou niet alleen voor vleeskuikens moeten gebeuren, maar juist uitgebreid moeten worden naar alle diercategorieën.

Beter Leven Keurmerk

In de Nota van Toelichting staan enkele punten die niet kloppen: P33. Bij 2 en 3 sterren hebben de dieren niet enkel een overdekte uitloop maar ook een vrije uitloop en bij 3 ook een bosrand.

De omschakeling naar 1 ster hoeft niet gepaard te gaan met meer emissies. De impactstudie van de WUR zegt dat de veel lagere dichtheid het effect van de uitloop teniet doet. En hoe dan ook, hebben dieren een uitloop nodig. Wellicht kan een flinke haag of windsingel rondom de stal, de fijnstof afvangen.

Melkvee

Een koe is een rund, of het nou een stierkalf of vaarskalf of volwassen dier is. Ze hebben dezelfde basisbehoeften: grazen, een sociaal leven in de kudde met kalveren, herkauwen etc. Caring Farmers vindt het heel vreemd dat de melk-, vlees-, en kalverhouderij in de wet gescheiden worden.

Doordat er nog geen rekening is gehouden met een dierwaardige rundveefokkerij waarin ook wordt gekeken naar de productie van de dieren, naar de genetische variëteit en welke rassen goed passen bij een dierwaardig leven met veel weidegang, worden boeren nu met de AMvB zoals deze nu voorligt, op het verkeerde been gezet, waardoor zij verkeerde investeringen zullen doen.

Dit kost niet enkel de boer onnodig geld, maar de gehele maatschappij. Graag deze AMvB herzien en dan één set maatregelen voor alle runderen.

Ligplaatsen

Het is belangrijk dat er MINIMAAL een ligplaats per koe is conform de beschrijving in de GvGP, zodat er nog wat te kiezen valt. Zeker voor koeien met minder ruimte tot de wei, zijn meer plaatsen nodig.

Voor nieuwbouw zou de maatregel per direct in moeten gaan om het (in de NvT genoemde) ongewenste neveneffect van vervroegde afvoer te voorkomen bij nieuwbouw met minder

dan 1 ligplaats/koe die voor 2027 plaatsvindt (en dan per 2030 weer aangepast moet worden).

“Indrukbaar” zou preciezer gedefinieerd moeten worden. EFSA stelt dat “deep bedding” de voorkeur heeft omdat dit een positief effect heeft op liggedrag en gemak van opstaan. Als bedding op beton wordt geplaatst is minimaal 30 cm bedding nodig, als de bedding op een mat/matras komt dan is minimaal 5 cm aan bedding nodig (gemeten terwijl het dier erop ligt).

Er moet genoeg ruimte zijn om comfortabel te gaan liggen en opstaan.

Vachtverzorging

Het installeren van koeborstels is een relatief kleine investering en zou al in 2026 verplicht gesteld kunnen worden. Op zijn minst zou het in de pas kunnen lopen met de andere set wijzigingen van 2027.

Afkalven

“Koe kan veilig en ongestoord afkalven”, dit zou in de huidige AMvB ook opgenomen moeten worden.

De inrichting van de afkalfruimte zou ook benoemd moeten worden en zou een beschut/afgeschermd gedeelte moeten hebben (zie bijv. Figuur 2 in Proudfoot 2014, *Dairy cows seek isolation at calving and when ill*), behalve voor melkveehouders met een voorjaarsafkalvende veestapel waar het kalveren in de wei gebeurt.

Afzonderen bij ziekte

In de vorige versie van de AMvB stond er ook bij: “Ruimte voorziet in voldoende bewegingsruimte en comfortabel liggen”. Dit is belangrijk om toe te voegen in de AMvB (en niet alleen in de GvGP te zetten) aangezien ruimte en comfort extra belangrijk zijn bij zieke dieren. Ook de toevoeging “De afzonderingsruimte bij ziekte mag niet dezelfde ruimte zijn als de afkalfruimte.” is belangrijk om op te nemen in het artikel, met het oog op een hygiënische omgeving rondom afkalven. Deze maatregel kan al eerder dan 2030 ingevoerd worden, het gaat volgens de NvT om een klein aantal bedrijven dat hier nog niet aan voldoet.

Vloer

De vloer moet mogelijk maken dat koeien veilig kunnen lopen, rennen, springen en staan. Hieraan zou nog moeten worden toegevoegd dat de ondergrond zorgt voor een goede drukverdeling op de klauwen van de koe, zoals gerealiseerd kan worden met een indrukbare ondergrond. Daarnaast moet de ondergrond schoon en droog zijn. Door vanaf 2026 bij nieuw/verbouw bedrijven, via hun normale investeringsritme, te laten overschakelen naar indrukbare ondergrond.

Bezetting

Benodigde algemene toevoeging: De leefruimte moet invulling geven aan ongestoord tegelijk kunnen liggen, elkaar fatsoenlijk kunnen passeren, ruimte voor bereiken van voer, drinken en afzonderen.

EFSA beveelt 20 m²/kalf aan in groepshuisvesting voor een normale gedragsontwikkeling van de dieren waarbij ze hun natuurlijke gedragsrepertoire kunnen uiten.

Hier mist een jaartal en heldere tussenstappen.

Drinkwater

Vers en schoon drinkwater is een essentiële eerste levensbehoefte van een rund. De permanente beschikbaarheid hiervan (zowel in stal als in wei) zou dan ook zo snel mogelijk vastgelegd moeten worden in de AMvB (per 2026).

Voer en eetplaatsen

Koeien eten zoveel mogelijk gras in de wei. Dit wordt evt aangevuld met wat granen. Koeien zijn herkauwers, en mais is ongezond voor koeien. Mais en krachtvoer uitfasen, scheelt geld en is beter voor klimaat, biodiversiteit, koe en bodem.

Juist voermanagement en voersamenstelling kan in de Gids voor Goede Praktijken verder worden uitgewerkt, inclusief informatie over voederhaken, kruidenrijk grasland, gebruik van kruiden en andere zaken die belangrijk zijn voor een dierwaardige en natuurinclusieve bedrijfsvoering.

In de stal zou er minimaal 1 vreetplek per dier moeten zijn. Daarnaast zou de afmeting van de eetplaats, inclusief het voerhek, aangepast moeten zijn aan de afmeting van het rund zodat het geen hinder of pijn (bijvoorbeeld door schuren tegen het voerhek) ondervindt tijdens het eten.

Aanbindstallen

Aangebonden dieren worden ernstig aangetast in hun bewegingsvrijheid (Efsa) en mogelijkheid om allerlei andere natuurlijke gedragingen te uiten zoals sociale interactie, zelfverzorging en normaal afkalven. Er zou per direct een verbod op ver- en nieuwbouw moeten komen, om te voorkomen dat deze stallen nog gebouwd worden.

Als er hierdoor kleinschalige boeren in de knel komen, die behalve de stal een extensieve bedrijfsvoering hebben en bijdragen aan goed bodembeheer, weidevogels of biodiversiteit, dan dienen deze boeren geholpen te worden.

Kalf bij koe

Het langer bij elkaar houden van kalf en koe hoort thuis in het eindbeeld van een dierwaardige veehouderij en dit zou dus vastgelegd moeten worden in de AMvB zelf.

De omslag naar Kalf bij Koe is niet makkelijk vooral financieel, en hier hebben boeren hulp bij nodig. Vooral ook bij de afzet. Concepten zoals Kalverliefde laten al zien dat het mogelijk is in de praktijk. De verschillende lopende onderzoeken om dit soort systemen verder te optimaliseren in de praktijk kunnen verwerkt worden in een stapsgewijze invoering van verschillende maatregelen. 2040 is lang genoeg om hier - met voldoende marktondersteuning - stap voor stap naar toe te groeien.

INGREPEN

Er missen een aantal ingrepen die vooral voor de fokkerij worden uitgevoerd: Denk aan eicelpuncties of embryotransplantaties. Ook deze passen niet in een dierwaardige fokkerij. Zie ook: [Naar een dierwaardige rundveefokkerij - Caring Farmers](#)

Onthoornen

Wij zijn blij met het verbod op onthoornen, maar de datum ontbreekt in de AMvB. Net als de verplichting tot uitvoering onder sedatie, lokale verdoving en met langdurige pijnstilling tot aan het moment van het verbod en bij eventuele uitzonderingen.

Caring Farmers pleit vooral voor het behouden van hoorns, ze hebben immers een functie voor het dier. Hoorndoppen of hoorns die naar binnen of beneden wijzen, kunnen bijdragen aan een veilige omgeving voor boer en dier.

Bijspenen verwijderen

Meer onderzoek naar doorontwikkeling van melksystemen is nodig zodat de aanwezigheid van bijspenen niet langer problematisch is. Daarnaast staat er in de AMvB niet gespecificeerd dat het verwijderen van bijspenen chirurgisch door een dierenarts onder sedatie, lokale verdoving en met langdurige pijnstilling uitgevoerd moet worden. Het is niet voldoende om dit alleen in de NvT op te nemen. Dit laatste geldt ook voor castratie.

Weidegang

Een koe is een graasdier en dient te grazen in de wei. Hoe meer weidegang, hoe beter voor de koe en voor het milieu. Dit geldt ook voor kalveren. Weidegang dient voor melkkoeien zsm verplicht te worden, en voor kalveren in 2040.

Koeien die vooral gras eten, maken beter gebruik van hun penswerking. In de Gids voor Goede Praktijken graag veel aandacht voor duurzaam grasmanagement, kruidenrijk gras, afwisselen tussen productief en extensief kruidenrijk, voederhagen en inrichting van de wei met landschapselementen, hoger waterpeil etc.

Stabiele groepen

Koeien zijn kuddedieren en hebben behoefte aan stabiele familiekuddes met meerdere leeftijden. Koeien gaan ook meerjarige vriendschappen aan, waar zoveel mogelijk rekening mee gehouden hoort te worden.

Mengen met onbekende dieren zou vermeden moeten worden en de stal moet zo ingericht zijn dat er voldoende ontwijkmogelijkheden zijn.

Gezonde lucht

EFSA geeft aan dat ammoniakconcentraties boven de 6-10 ppm schadelijk kunnen zijn voor runderen. Hier dienen dus maximumnormen voor opgesteld te worden.

Daglicht

Alle dieren hebben recht op daglicht.

Vrijloopstallen

Vrijloopstallen worden niet verplicht gesteld in de AMvB. We snappen de wens om flexibiliteit te behouden in huisvestingsvormen, maar het zou goed zijn om een duidelijkere stip op de horizon te zetten voor 2040 voor wat betreft wat wel en geen dierwaardige systemen zijn. De vrijloopstal in combinatie met weidegang kan als mooi voorbeeld dienen voor de invulling van een dierwaardig systeem.

Kalveren

Kalveren worden nu gezien als bijproduct van de melkveehouderij. Dat is raar. In een dierwaardige veehouderij zouden alle runderen als rund moeten worden gezien, met dezelfde behoeften.

Koeien leveren zowel zuivel als vlees, en Caring Farmers pleit voor een geïntegreerde keten wat het einde maakt aan kalvertransporten, en de gigantische export van kalfsvlees terwijl rundvlees wordt geïmporteerd.

Kalveren zouden in 2040, of zoveel eerder als mogelijk, onder het hoofdstuk runderen moeten vallen. Kalveren horen bij koeien, en ook zij willen grazen in de wei. Dit hoort in 2040 verplicht te zijn. Een tussenstap kan zijn stallen met uitlopen, zandbakken voor kalveren etc.

Drinkwater

De permanente beschikbaarheid van vers en schoon drinkwater dient zo snel mogelijk vastgelegd te worden in de AMvB (per 2026).

Melk via speen

Graag vanaf 2026 en meerdere keren per dag, tot in 2040 kalveren verplicht bij de (pleeg)moeder drinken.

Kalf bij koe

Het langer bij elkaar houden van kalf en koe hoort thuis in het eindbeeld van een dierwaardige veehouderij en dit zou dus vastgelegd moeten worden in de AMvB zelf.

De omslag naar Kalf bij Koe is niet makkelijk, en hier hebben boeren hulp bij nodig. Vooral ook bij de afzet. Concepten zoals Kalverliefde laten al zien dat het mogelijk is in de praktijk. De verschillende lopende onderzoeken om dit soort systemen verder te optimaliseren in de praktijk kunnen verwerkt worden in een stapsgewijze invoering van verschillende maatregelen. 2040 is lang genoeg om hier stap voor stap naar toe te groeien.

Ruwvoer

Ook een kalf is een koe, en dient voornamelijk gras te eten in de wei. In snelle stappen toewerken naar een zoveel mogelijk grasgevoerd dieet. Voor het kalf, en voor milieu/klimaat/biodiversiteit.

Hemoglobine

Het Hb moet tijdens gehele leven op peil zijn, rond de 7. Dit dient zo snel mogelijk in werking te treden.

Groepshuisvesting

EFSA concludeert dat dieren samen huisvesten al binnen een week kan en voordelen oplevert. Individuele huisvesting zou dus bij voorkeur niet toegestaan moeten zijn (kalf bij koe houden), maar in ieder geval niet langer dan tot 7 dagen leeftijd.

Bezetting

EFSA beveelt 20 m²/kalf aan in groepshuisvesting voor een normale gedragsontwikkeling van de dieren en voor individueel gehouden kalveren geldt een minimum van 30 m²/kalf. EFSA aanhouden als minimum norm, en ophogen naar weidegang.

Vloer

In Veal Forward geeft de sector al aan dat zij vanaf 2035 (2024 voor nieuwbouw) wil overgaan op zachte indrukbare vloeren. De AMvB zou minimaal deze termijnen moeten overnemen.

Daarbij is het gebruik van beddingmateriaal gekoppeld aan een bepaald aandeel dichte vloer. De Dierenbescherming pleit voor het opnemen van minimaal 50% dichte vloer in de AMvB. En weidegang.

Eetplaatsen

Om aan de gedragsbehoeftes van kalveren te voldoen zou ook bij ad lib voeren/automatisch voersysteem moeten worden voldaan aan 1 eetplaats per kalf. Zoals in de NvT staat: Runderen hebben sterk de behoefte om tegelijk met andere soortgenoten in de groep te eten. Dus de voorzieningen zouden altijd aanwezig moeten zijn en niet afhankelijk zijn van het systeem waarin de dieren gehouden worden (het dier staat centraal).

Vachtverzorging

Ook onder de 14 dagen heeft een kalf de behoefte tot zelfverzorging en zouden geschikte voorzieningen aanwezig moeten zijn. Daarbij is het installeren van schuurvoorzieningen relatief snel/makkelijk te realiseren en de ingangsdatum zou dus sneller dan 2030 moeten zijn.

Stabiele groepen:

Dit is heel belangrijk, maar wordt niet goed omschreven. Extra informatie is nodig om stabiele groepen te definiëren.

Ingrepen

Onthoornen verboden en Bij ingrepen horen ook de ingrepen in de fokkerij (verbod op eicelpuncties & embryotransplantaties, richtlijnen voor inseminatie etc). In de voorgestelde AMvB staat momenteel alleen informatie m.b.t. ingrepen in de melkveesector, niet in de kalversector.

Aanvoerleeftijd

Het eindbeeld voor 2040 zou moeten zijn dat de optimale scheidingsleeftijd van kalf en koe bepalend is voor de minimale aanvoerleeftijd van de kalveren. Ook zouden er in het algemeen beperkingen moeten komen voor wat betreft de transportduur van dieren vanuit het buitenland naar Nederland (max 8 uur).

Klimaatadaptatieplan

Het klimaatadaptatieplan moet niet alleen aanwezig zijn maar de veehouder moet zich hier actief aan houden (en bijstellen waar nodig). Het klimaatadaptatieplan zou in 2026 in werking kunnen treden i.p.v. in 2027.

Daglicht

Licht is belangrijk. Alle dieren hebben een bepaald aantal uren daglicht en donker nodig ivm dag/nachtritmes, gedragspatronen, hormoonspiegels etc. Richtlijnen voor minimale hoeveelheid lux overdag en maximale hoeveelheid lux per dag zijn nodig voor alle diersoorten.

Afzonderen bij ziekte en hygiëne

Dit is belangrijk, snel invoeren. Zieke dieren hebben comfortabele ruimte nodig.

Gezonde lucht

EFSA geeft aan dat ammoniakconcentraties boven de 6-10 ppm schadelijk kunnen zijn voor runderen. Hier moet regelgeving dus op toezien.